

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE „ISIDOR TODORAN”

REZUMAT TEZĂ DE DOCTORAT

***E*-BISERICA? EXIGENȚE ALE MISIUNII ORTODOXE
ÎN MEDIUL DIGITAL**

Conducător de doctorat:

PROF. UNIV. DR. VALER BEL

Student-doctorand:

IONUȚ-MARCEL POP

2021

Cuprinsul rezumatului tezei de doctorat

<i>Cuprinsul tezei de doctorat</i>	3
<i>Mulțumiri</i>	4
<i>Cuvinte cheie</i>	4
<i>Introducere</i>	4
Preliminarii	4
Situția studiilor cu privire la tema abordată	6
Metodologia lucrării și ipotezele de verificat	7
Motivația și scopul alegerii temei	8
Actualitatea și necesitatea temei	9
Perspective, proiecții, propuneri	9
<i>Prezentarea sintetică a capitolelor tezei de doctorat</i>	11
Capitolul I	11
Capitolul al II-lea	12
Capitolul al III-lea	13
Capitolul al IV-lea	14
<i>Bibliografie</i>	15

Cuprinsul tezei de doctorat

CUPRINS

Introducere	2
I. Contextualizarea misiunii ortodoxe la început de mileniu III	11
I.1. Paradigma misionară ortodoxă	11
I.2. Contextul misiunii azi. Mutații sociale, antropologice, religioase, tehnologice.	27
II. Noile tehnologii informaționale. Istoric. Funcționalitate. Implicații	48
II.1. O imagine istorică asupra mediului virtual informațional	48
II.2. O imagine tehnică asupra mediului virtual	51
II.3. O imagine religioasă asupra mediului digital?	55
II.3.1. Biți sau logoi?	55
II.3.2. O lume perfectă asemenea unui „sat global”?	61
II.3.3. O imagine vizionară asupra mediului virtual. Internetul lucrurilor (Internet of Things)	66
III. Exigențe ale misiunii în spațiul digital	71
III.1. Evanghelizarea în mediul digital	78
III.2. Misiunea tuturor. Apostolatul laicilor în mediul digital	84
III.3. Limitele evanghelizării în mediul virtual	96
III.3.1. Evanghelizarea ca împărtășire a duhului de viață în Hristos	96
III.3.2. Evanghelizarea raportată la irealul, informalul și viteza informației în mediul digital	99
III.3.3. Evanghelizarea și aspecte ale procesului de catehizare și învățare în lumea digitală	108
III.4. Dimensiunea liturgică a misiunii și concretizarea ei în mediul digital.	115
III.4.1. Viața liturgică a comunității creștine în mediul digital. Noi forme de cult?	115
III. 4. 2. „Cultul internetului” sau provocarea misionară a falsei sacralizări a mediului digital	122
III.5. Martyria în mediul virtual. Mărturia vieții și a credinței creștinilor în mediul digital	131
III.6. Comunicare spre comuniune. Misiune și comunitate ecleziologică în mediul virtual	141
IV. Cod deontologic și mini-ghid de practică misionară în mediul digital	166
IV.1. Reglementări pentru misiunea în mediul virtual. Linii directoare pentru un posibil cod deontologic al misionarului din lumea digitală	166
IV. 2. Ghid de bune practici pentru misiunea pe internet	183
Concluzii	205
Anexa 1 - Glosar	210
BIBLIOGRAFIE	217

Mulțumiri

Întâi de toate dau slavă lui Dumnezeu pentru toate binecuvântările revărsate în viața mea și în deosebi cele care au dus la proiectarea, realizarea și prezentarea acestor gânduri legate de tema abordată în prezenta teză de doctorat. Este o bucurie nețărmurită să-L cunoști pe Creatorul a toate și să descoperi dragostea pe care o are față de copiii Săi (Ioan 17, 3).

Doresc să aduc mulțumiri speciale coordonatorului meu științific, P.C. Părinte prof. univ. dr. Valer Bel pentru oportunitatea oferită de a aborda această temă, îndrumarea călduroasă, sprijinul și încurajarea arătate de-a lungul perioadei de pregătire a doctoratului și de elaborare a tezei. Îi mulțumesc părintelui profesor pentru că mi-a oferit libertatea de a exploata și aborda această temă de doctorat într-un mod personal, acordându-mi oportunitatea de a descoperi acea nișă de cercetare pe care îmi doresc să o aprofundez și pe mai departe.

De asemenea, doresc să îmi exprim gratitudinea față de membrii comisiei de evaluare și toți cei care în perioada de realizare a lucrării m-au ajutat, mi-au oferit idei și suport. Mulțumirile mele se întreprind și către soția și cei 5 copii ai mei care m-au inspirat, m-au încurajat și m-au îngăduit pe parcursul demersului de cercetare doctorală.

Cuvinte cheie

Misiune, principii misionare, internet, mediu digital, exigențe misionare, evanghelizare digitală, dependența digitală, comunitate virtuală, cod deontologic, ghid de practici misionare

Introducere

Preliminarii

Biserica a învățat să vorbească diferitele limbi ale lumii, împlinind porunca lui Hristos de a predica Evanghelia fiecărui neam (Matei 28, 19-20). Și în contemporaneitate Biserica lui Hristos își împlinește chemarea misionară de a împărtăși lumii Vestea cea Bună a iubirii lui Dumnezeu față de om și invitația Lui spre comuniune adresată acestuia. Doar că o nouă „limbă”

a apărut, un nou tărâm misionar, o lume virtuală și digitală creată cu ajutorul computerelor în care omul modern își caută tot mai mult împlinirea și satisfacerea anumitor nevoi. Utilizarea noului mediu informațional și comunicațional al internetului crește vertiginos și readuce în actualitate provocarea pentru Biserică de a învăța și această nouă „limbă” pe care o vorbesc credincioșii zilelor noastre.

Premiza de la care pornește raportarea misionară a Ortodoxiei la mediul virtual este că la fel ca toate celelalte „lumi” sau „medii” și aceasta are nevoie de creștinism. Mesajul plin de iubire al credinței este universal. Dar răspândirea mesajului creștin în noul mediu virtual nu trebuie să fie una haotică, ci îndrumată de principii pastorale creștine adaptate contextului oferit de noua tehnologie și care să dea o anumită coerență și concertare misiunii creștine. Datorită complexității crescânde a vieții umane se impune tot mai mult ca întreaga activitate misionară a Bisericii să fie coordonată, logică, structurată în așa fel încât toate aspectele vieții spirituale a parohiei să fie avute în vedere și să nu rămână nimic neglijat. Un preot bun va avea în vedere ca în activitatea sa misionară să acopere toate aspectele vieții comunității încredințată lui spre păstorire. Și credincioșii care utilizează frecvent tehnologia comunicațională digitală au nevoie să fie întâmpinați în lumea virtuală de mesajul credinței.

Structurarea coerentă a activității misionare pe internet trebuie să pornească de la încurajarea unor studii creștine despre psihologia prezenței și relaționării în acest mediu virtual și despre implicațiile concrete asupra utilizatorilor pe care le are această inovație tehnologică. Acest nou produs tehnologic și social, internetul, contribuie la rândul lui la expansiunea tehnologică și are efecte în structurile socio-economice, acționând extrem de puternic în inima unei societăți, atât la nivel instituțional cât și organizațional. El se deosebește fundamental de celelalte media prin faptul că dezvoltă un nou tip de comunități și organizări socio-umane, asigurând suportul principal pentru expansiunea globală a formei de organizare „de tip rețea”. Noua organizare socială, dezvoltată în special la nivel virtual, are efecte din ce în ce mai vizibile în sfera deciziilor politice, economice, a competiției pe diverse piețe, a marketingului și a pieței economice globale. Tot mai mult astăzi, piețele economice, prin intermediul internetului se virtualizează atât sub aspect tranzacțional, dar și în privința relațiilor socio-umane. În fapt, nu există aspect al vieții umane pe care azi internetul să nu îl modeleze sub o formă sau alta.

Dacă aruncăm o privire la ceea ce se întâmplă într-un minut pe internet vom vedea că în cele 60 de secunde din online, un milion de oameni se conectează la Facebook, pe motorul de căutare oferit de Google se fac 3,8 milioane de căutări, pe YouTube sunt vizionate 4,5 milioane de videoclipuri iar 347.222 de utilizatori derulează pagini pe Instagram. Extrem de multă activitate care permanent crește în intensitate. Întrebarea căreia trebuie să îi ofere răspuns Biserica este câți dintre acești utilizatori, în acest minut, au citit un blog sau au vizionat un video care să le spună mai multe despre Mântuitorul nostru Iisus Hristos.

Concluzia la care se impune să ajungă cei care sunt responsabili de misiunea Bisericii este că la o atât de vie activitate în online Biserica trebuie să răspundă cu metode viabile de misiune digitală. Cu doar câțiva ani în urmă erau doar câteva opțiuni pentru a împărtăși informații valoroase. Aceste opțiuni erau ziarele, radio-ul și televiziunea. Astăzi, prin noua tehnologie informațională, avem bloguri, podcast-uri descărcabile, cărți electronice, videoclipuri, grafică, grupuri mici online, fotografiile, articole, infografii, buletine informative, vloguri, ghiduri de instrucțiuni, reviste electronice și lista poate continua. Aceasta înseamnă că Biserica sau slujirea ei misionară nu trebuie să rămână doar la același mod de a împărtăși lumii Evanghelia.

Situația studiilor cu privire la tema abordată

Teologia misionară ortodoxă este prima responsabilă în a aprofunda cercetarea asupra implicațiilor noilor tehnologii informaționale atât asupra omului cât și asupra procesului de transmitere a adevărilor de credință în mediul digital virtual. Din păcate, nu au fost făcute demersuri consistente în această direcție poate și datorită noutății temei și a evoluției vertiginose a noilor tehnologii. Dar cum această tehnologie acaparează într-un ritm accelerat tot mai multe aspecte ale vieții umane, teologia trebuie să cerceteze implicațiile utilizării ei pentru om și viața lui spirituală. Din perspectivă misionară se impune găsită o abordare eficientă, sănătoasă duhovnicește și coerentă pentru lucrarea Bisericii în noua lume digitală. Din păcate, o tratare complexă și completă din perspectiva misiologiei ortodoxe în această direcție nu s-a realizat încă.¹ Drept urmare, o tratare cât mai atentă a acestei tematici se impune și în teologia ortodoxă românească. De remarcat este faptul că, așa cum se va putea observa în sursele

¹ Luările de poziție pe această temă au doar o mică întindere ținând seama de complexitatea problemei.

bibliografice folosite, teologia occidentală și cea de peste ocean au realizat câțiva pași semnificativi în a cerceta implicațiile și foloasele utilizării mediului virtual al internetului în pastorație și misiune. Experiența cercetărilor lor va fi utilă dar este de dorit aplicarea paradigmei misionare specifice Bisericii Ortodoxe asupra beneficiilor și provocărilor aduse de noul mediu virtual lucrării în lume a comunității ecleziale.

Metodologia lucrării și ipotezele de verificat

Strategia de cercetare s-a realizat prin împletirea și utilizarea mai multor metode, o abordare firească în tratarea unei teme transdisciplinare. S-au folosit metodele analitică și sintetică pentru a analiza elementele definitorii ale misiunii ortodoxe sau pentru a corela informații din diferite domenii (teologie, psihologie, sociologie etc.) în vederea descoperirii punctelor tari sau slabe ale acestei noi tehnologii. Acestea s-au adăugat metode specifice teologiei precum metoda exegetico-hermeneutică ce vizează interpretarea, în perspectivă misionară a textului revelat sau metodele ascetico-mistică, istorică și teologico-speculativă. Pentru partea practică întocmită în ultimul capitol s-au utilizat cu preponderență metode de simulare și practice.

Demersul principal al lucrării a fost să descopere acele valențele pozitive ale noii tehnologii care pot facilita activitatea misionară pe internet dar și eventualele provocări antropologice, sociologice, de ordin religios etc. pe care noua tehnologie le aduce în atenția teologiei. S-a dorit și oferirea câtorva linii directoare care să vină în ajutorul misionarului care activează în mediul digital și a unui ghid de activități practice care pot fi întreprinse pentru a eficientiza în acest context lucrarea misionară.

Ipoteza de la care pornește această cercetare este aceea că internetul poate oferi oportunități extraordinare lucrării misionare a Bisericii în măsura în care această nouă tehnologie este utilizată atât cu profesionalism și competență cât și cu discernământ și conștientizarea clară a punctelor tari și a celor slabe ale ei din perspectiva misiunii ortodoxe.

Utilizarea cu profesionalism a internetului în lucrarea misionară impune cunoașterea, de către cei care activează în acest sens, a valorilor și a principiilor după care se ghidează lucrarea aceasta a Bisericii și apoi respectarea și aplicarea lor în concret. Se impune apoi cunoașterea instrumentarului pe care îl oferă noua tehnologie și modul în care poate fi folosit cât mai eficient. Împletirea cuvântului cu imaginea și sunetul; potențialitatea de a multiplica foarte mult și rapid

informația; implicarea activă, volens nolens, a tuturor credincioșilor în lucrarea misionară; perspectiva organizării unor „comunități ecleziale virtuale” care să continue și să completeze comuniunea din mediul fizic; pot fi doar câteva aspecte pe care misionarul bine pregătit și cu perspectiva cunoașterii acestor instrumente le poate folosi pentru a eficientiza lucrarea misionară. Mai mult, o deontologie misionară a lucrării Bisericii în spațiul virtual este necesară. Reguli și responsabilități bine definite și asumate nu au fost creionate încă de Biserică pentru cei care activează în noua lume digitală și de aceea, împreună cu o serie de îndrumări concrete, au constituit un nucleu practic al lucrării. Perspectiva ideală ar fi aceea în care școlile teologice oferă viitorilor slujitori un modul de pregătire pe această tematică și astfel lucrarea Bisericii în lumea virtuală nu va mai fi una dezorganizată, la întâmplare și cu mici șanse de reușită.

În privința utilizării cu discernământ, s-a remarcat existența unor limitări sau chiar a unor efecte negative a noilor tehnologii informaționale. Specialiști au remarcat afectarea sănătății fizice a celor care navighează mai multe ore pe zi în mediul digital dar și apariția unor consecințe psihologice negative. Teologii vor obiecta în privința posibilității de a face prezentă pe deplin viața cultică a Bisericii în mediul virtual iar unii vor remarca ideologii noi care în mod fals sacralizează noua tehnologie proiectând asupra ei viziuni și concepții eronate. Acestea sunt doar câteva din problemele ridicate de utilizarea noilor tehnologii digitale și care impun discernământ și echilibru în utilizarea lor.

Motivația și scopul alegerii temei

Lucrând într-un mediu educațional și căutând totdeauna perfecționarea actului didactic, am ajuns să înțeleg că nu există moment de interacțiune cu un elev, chiar dacă este vorba, de exemplu, doar de o întâlnire pe holurile școlii sau pe stradă, care să nu dețină o valoare educațională intrinsecă. În fiecare clipă când interacționez cu un elev îl educ. Împărtășesc în fiecare clipă ceva despre mine, despre credințele mele. De fapt, fiecare om trăiește într-o permanentă interacțiune cu semenii săi, realizându-se în cadrul acestei inter-relaționări o minunată lucrare: fiecare transmite celuilalt un anume „duh”. Altfel spus, cu toții suntem, în raport cu ceilalți, „misionari”. Cu toții dăm o mărturie în fața celorlalți. Dar, ce duh de viață împărtășim și cât de conștient asumat, depinde de fiecare dintre noi. Creștinii sunt chemați să dea mărturia cea bună despre Duhul de-viață-făcător care le-a înnoit viața după aceea a

Mântuitorului Iisus Hristos. Orice creștin este *chemat* de Dumnezeu la o părtășie de viață veșnică și fericită cu El și, în același timp, este *trimis* să dea mărturie lumii despre binele pe care i l-a făcut lui Dumnezeu, înțelegând prin aceasta că își poate dobândi mântuirea slujind la „altarul” sufletelor semenilor săi. La conștientizarea acestei chemării a fiecăruia dintre noi, în fiecare clipă a vieții, se adaugă contextul răspândirii tehnologiei informaționale care a pătruns în aproape toate aspectele vieții umane. Tinerii, cei mai activi utilizatori ai noii tehnologii informaționale, cer ca noul mediu digital să fie impregnat și de prezența mesajului creștin împărtășit lor și în acest context. Ei au fost inspirația și motivația alegerii unei astfel de teme. Așadar, având în vedere realitatea că orice creștin prin modul în care își trăiește viața împlinește un profund act misionar, consider că Biserica trebuie să îndrume în duhul autentic al credinței modul în care, atât la nivel individual cât și la acela al comunităților ecleziastice, se desfășoară actul misionar creștin în noul spațiu virtual al tehnologiei informaționale.

Actualitatea și necesitatea temei

Necesitatea unui asemenea demers de cercetare stă în strânsă legătură și cu cele amintite anterior. Necesitatea și universalitatea activității misionare a Bisericii sunt de asemenea argumente puternice pentru abordarea cu conștiinciozitate a temei.

Cu certitudine Biserica este și trebuie să fie prezentă peste tot acolo unde sunt și credincioșii ei. Ea abordează acest nou mediu informațional și comunicațional cu realism și încredere. Dar el trebuie să fie un mijloc, nu un scop în sine. Dacă va completa în mod înțelept activitatea misionară din lumea fizică această nouă tehnologie digitală poate deveni o creație într-adevăr benefică.

Perspective, proiecții, propuneri

Datorită complexității crescânde a vieții umane se impune tot mai mult ca întreaga activitate misionară a Bisericii să fie coordonată, logică, structurată în așa fel încât toate aspectele vieții spirituale ale parohiei să fie avute în vedere și să nu rămână nimic neglijat. Un preot bun va avea în vedere ca în activitatea sa misionară să acopere toate aspectele vieții comunității încredințată lui spre păstorire. Și credincioșii care utilizează frecvent tehnologia comunicațională digitală au nevoie să fie întâmpinați în lumea virtuală de mesajul credinței.

Procesul de structurare coerentă a pastorației pe internet trebuie să pornească de la încurajarea unor studii creștine despre psihologia prezenței și relaționării în acest mediu virtual și despre implicațiile concrete asupra utilizatorilor pe care le are această inovație tehnologică. Un aspect important este acela că astfel de studii ar trebui să conducă și la crearea unui set de ghiduri cu explicații și recomandări pentru cei care fac misiune pe internet (preoți, voluntari, cateheți etc.) dar utile și pentru părinți, pentru copii și pentru fiecare creștin care navighează pe internet.

Clerul împreună cu toți cei care folosesc mediul virtual și rețelele lui sociale în scopul atingerii țelului pe care îl are misiunea Bisericii, trebuie să se asigure că noua tehnologie comunicațională este utilizată în mod responsabil și ținându-se seama prioritar de preocuparea de a proteja Biserica și pe cei cu care Biserica interacționează și în acest nou mediu virtual. Ierarhiei i se impune preocuparea pentru dezvoltarea și apoi exercitarea responsabilității personale de către toți misionarii Bisericii din mediul virtual. Desconsiderarea importanței educării responsabilității personale a misionarului ortodox în lumea virtuală îi poate aduce Bisericii multe dezavantaje și chiar poate periclita misiunea ei sub acest aspect.

Deși am încercat prezentarea unor idei fundamentale ale unui posibil cod deontologic cu referire la lucrarea misionară a Bisericii Ortodoxe în noul și provocatorul mediu virtual creat prin tehnologia informațională, sistematizarea unui astfel de cod reprezentativ și asumat de Biserică, nu poate fi decât un aport din partea a cât mai multor teologi, reprezentanți ai comunității ecleziale și, în deosebi, din partea forurilor decizionale ierarhice. Fiind un ansamblu de reguli care reglementează lucrarea misionară în integralitatea ei, lucrare ce aparține în fond Bisericii și nu doar unui individ sau unui grup care este implicat concret din partea Bisericii în activitatea misionară, doar ea, Biserica drept „stâlp și temelie a adevărului” (I Timotei 3,15) poate să formuleze și să aplice un astfel de cod. La baza unui astfel de cod nu pot sta decât credințele, valorile și principiile după care se ghidează și pe care le promovează Biserica. Prin urmare, un demers individual ca acesta de acum, nu poate fi nici pe departe exhaustiv ci doar un punct de pornire pentru a dezvolta, perfecționa, actualiza un document oficial asumat și aplicat de comunitatea eclezială.

Se impune ca Biserica să creeze și să asume un astfel de cod pentru că tot ea este cea care trebuie să îl aplice prin misionarii ei și poartă responsabilitatea lucrării misionare în fața Celui care a trimis-o înspre lume, Mântuitorul Iisus Hristos. Un cod deontologic bine gândit și

aplicat de lucrătorii misionari ai Bisericii poate reglementa și relaționarea comunității credincioșilor cu cei din afara ei, societatea civilă. Astfel, pot fi evitate neînțelegeri, incidente iar transparența în lucrarea misionară pe care o oferă liniile directoare ale unui cod deontologic, ajută și la evaluarea și coordonarea eficientă a activității celui care face misiune din partea Bisericii.

Astfel de principii organizatorice pentru activitatea misionară se impun a fi acceptate de Sfântul Sinod în vederea implementării lor de către forurile administrative bisericești și aplicate în concretețe de către preoți, laici, voluntari și toți cei care lucrează în cadrul comunităților ecleziale acționând în mediul mediatic virtual sau pe platformele de socializare oferite de internet. Reglementările de acest fel nu sunt proiectate și aplicate pentru a controla ci pentru a ocroti pe toți misionarii Bisericii. În măsura în care nu există linii directoare de această natură pot apărea probleme duhovnicești, denaturări ale mesajului Bisericii sau chiar probleme de natură juridică.

Prezentarea sintetică a capitolelor tezei de doctorat

Capitolul I

Prezentând structura lucrării, în primul capitol al ei s-a evidențiat o sinteză a paradigmei misionare a Bisericii urmată de o diagnoză a schimbărilor prin care trece viața comunității bisericești la acest început de mileniu. În mod firesc, caracteristicile distinctive ale teologiei ortodoxe determină atitudinea Bisericii față de misiune. Sintetizând scrierile teologice de referință, am identificat și prezentat câteva principii misionare ortodoxe fundamentale. Astfel, s-au făcut referiri la caracterul ei triadologic, hristologic, pnevmatologic, ecleziologic, liturgic, sau eshatologic. Din perspectiva teologiei misionare ortodoxe este important ca legătura dintre aceste aspecte să nu fie ruptă pentru că doar împreună formează imaginea lucrării misionare ortodoxe complete, autentice. Am accentuat că Biserica Ortodoxă nu își poate pierde identitatea ei misionară nici în noul context misionar oferit de lumea virtuală.

Credincioșii înțeleg diferit Biserica și integrarea în viața acesteia. Unii sunt mai activi și mult mai implicați în lucrarea ei, însă, o bună parte din cei care calcă pragul sfintelor locașuri

la marile praznice sau la evenimente importante din viața lor, sunt încă departe de a trăi un mod de viață creștin activ, cu înțelegere și mai ales constant. Criza vieții din sânul Bisericii este dublată de puternice schimbări în viața socială. Spre exemplu, libertatea socială câștigată în mediul românesc după '89 s-a transformat încet și într-o mentalitate care înțelege eronat această importantă valoare a vieții. Unii tind să creadă că a fi liber înseamnă a face orice și oricând după cum le dictează glasul propriei voințe contestând orice autoritate.

Un fenomen complex de mutații pe toate palierele vieții umane are loc. Au fost prezentate aspecte ale unor mutații sociale, antropologice, tehnologice, religioase. Apar mutații la nivelul mentalităților, a modului în care oamenii își petrec timpul liber sau a modului în care este percepută și realizată educația noilor generații. De asemenea, noi instrumente tehnologice sunt integrate în fiecare aspect al vieții umane, acest proces încununându-se cu utilizarea tot mai largă a instrumentelor tehnologice care crează mediul virtual al internetului. Peste acestea toate se suprapune misiunea Bisericii a cărei paradigmă inspirată din Revelația dumnezeiască trebuie să cunoască sensibilul proces de a-și găsi modalitatea optimă de a împărtăși mesajului divin, corect și complet, dar și accesibil în același timp, milioanele care accesează internetul.

Capitolul al II-lea

Într-o a doua mare parte a lucrării au fost evidențiate câteva generalități istorice și tehnice privind această nouă tehnologie. Prezentarea modului în care s-a născut această nouă tehnologie și felul în care funcționează creând o „copie” a lumii în care trăim, a fost urmată de evidențierea unor aspecte religioase relevante pentru misiunea Bisericii. De exemplu, am arătat paralela între *biți* și *logoi* pe care o fac la nivel ideologic unii susținători extremiști ai internetului, care spun că lumea reală ar putea fi re-creată în cea virtuală, chiar depășind-o pe cea reală în perfecțiune. Așa cum lumea reală este creată de Dumnezeu prin rațiunile celor existente (logoi), și omul creează o lume virtuală cu ajutorul biților. Astfel s-a ajuns la a evidenția și realitatea falsei sacralizări a noii tehnologii.

Aspecte privind modul ei de funcționare au, din perspectiva unor specialiști, relevanță pentru antropologia creștină, pentru modul în care omul se înțelege pe sine, modul în care îi funcționează simțurile sau felul în care se realizează managementul propriei identități în acest nou spațiu virtual. În cele din urmă, nu vorbim de utilizarea unui obiect ca oricare altul ci de o unealtă tehnologică asemenea unui creier de la care persoana umană așteaptă un înalt nivel de interactivitate. De aici se nasc importante implicații spirituale în utilizarea noii tehnologii.

Decorporarea, anonimitatea în comunicare, efectul de „lumină filtrată”, asincronicitatea informației, gândirea de tip „rețea” (creată prin utilizarea hypertextului) sunt doar câteva din specificațiile acestei tehnologii care aduce schimbări majore în viața utilizatorilor internetului.

Capitolul s-a finalizat cu o serie de aserțiuni privitoare la viitorul internetului care prin conectarea a tot mai multe obiecte inteligente se dezvoltă înspre o transpunere tot mai deplină a vieții umane în noul mediu digital.

Capitolul al III-lea

În acest capitol anumite exigențe ale misiunii ortodoxe au fost analizate din perspectiva corelării lor cu noua tehnologie. Se impune atât căutarea avantajelor utilizării internetului în misiunea Bisericii cât și posibilele pericole care produc „bruiaje” în transmiterea mesajului autentic propovăduit de aceasta. Informația în mediul virtual este extrem de ușor accesibilă, ușor de prelucrat (multiplicare, trunchiere etc.), supusă unor serioase probleme de securitate, accesibilă ca și cost de producție etc. Iată doar câteva realități ce sugerează nevoia unei înțelepte abordări a activităților misionare în lumea virtuală. S-au răspândit pe internet o multitudine de site-uri parohiale, personale sau, mai nou, bloguri care răspândesc informații ce nu dețin o certificare de autenticitate din partea Bisericii.

Un neavizat nu își poate da seama dacă informația pe care o citește este în duhul Revelației divine sau nu, și aceasta, deoarece, poate fi ușor vorba de opinii personale și nu de învățătura autentică a Bisericii sau pot fi informații redată subiectiv, tendențios. Mai presus de toate, prin furnizarea de informații și susținerea interesului, noua tehnologie face posibilă o întâlnire inițială cu mesajul creștin, în special în rândul tinerilor care se îndreaptă din ce în ce mai mult către lumea spațiului cibernetic ca spre o fereastră către lume. Prin urmare, trebuie găsite modalități foarte practice de a-i ajuta pe cei care iau contact cu Biserica mai întâi prin internet ca mai apoi să treacă de la lumea virtuală a spațiului cibernetic la lumea reală a comunității creștine.

Internetul poate oferi un suport puternic pentru evanghelizare și catehizare. Există deja pe internet nenumărate surse de informare despre Biserică, istoria și tradiția ei, doctrina și implicarea ei în fiecare domeniu al vieții și din toate colțurile lumii. Așadar, este clar că deși internetul nu poate înlocui niciodată acea experiență profundă a lui Dumnezeu pe care numai viața vie, liturgică și sacramentală a Bisericii o poate oferi, cu siguranță poate deveni un

supliment și un sprijin unic atât în pregătirea întâlnirii cu Hristos în comunitate cât și în susținerea noului credincios în călătoria credinței care începe apoi.

În ultimii ani tot mai accentuată este utilizarea tehnologiei internetului în vederea realizării sau integrării într-un grup. Au devenit foarte populare site-urile care crează o comunitate online la care cei dornici pot ușor să adere. Comunitățile virtuale sunt însă cu totul altceva decât ceea ce presupune o comunitate parohială autentică. „Parohia virtuală” poate fi un sprijin uneori în încheierea comunității reale dar nu poate deveni un substitut pentru aceasta. Ce implică o comunitate bisericească, ce definește o comunitate virtuală și unde s-ar putea întâlni cele două moduri de comuniune a fost un aspect analizat într-un subcapitol al tezei și care necesită cercetări aprofundate.

Odată cu problematica integrării autentice și vii în comunitatea Bisericii, trebuie amintite și o serie de ideologii zidite în jurul promisiunilor de natură spirituală pe care lumea virtuală le promite. Nu puțini specialiști văd internetul ca un spațiu eminentemente spiritual și având o puternică încărcătură religioasă. Spre exemplu, filosofi dar și tehnicieni de vârf în domeniu suțin posibilitatea „descărcării” minții umane sau a personalității în lumea virtuală. Iar alții, datorită fenomenului decorporării pe care îl presupune navigarea pe internet, încearcă să propovăduiască un nou tip de spiritualitate. La astfel de ideologii Biserica trebuie să ofere răspuns pentru a nu lăsa credincioșii ei lipsiți de îndrumare și protecție sufletească.

Capitolul al IV-lea

În ultima ei parte, lucrarea se îndreaptă spre un aspect inovator în activitatea misionară a Bisericii în mediul virtual, încercând să propună câteva principii clare, în spiritul valorilor credinței creștine, care să ghideze activitatea misionarului ortodox în lumea virtuală. Întâi de toate, un cod deontologic este absolut necesar pentru că lipsa unor reglementări unitare și autentice duce la dereglaje, derapaje și greșeli în activitatea misionară din lumea virtuală. Comunitățile bisericești locale încă nu și-au asumat un astfel de cod iar școlile teologice nu acordă încă prea mare atenție activității misionare pe care o realizează Biserica pe internet. În curând se întrevede și apariția unor probleme de natură legislativă care pot aduce blocaje misiunii în online.

S-a completat partea practică și cu un mic ghid de activități misionare ce se pot realiza în mediul virtual. Propunerile nu sunt nicidecum exhaustive, dimpotrivă, schimbările rapide ale softurilor și gadgeturilor deschid permanent noi oportunități de a beneficia de noua tehnologie

în favoarea misiunii. De la organizarea unui site parohial până la crearea unor grupuri parohiale tematice sau transmisiile live, am expus mai multe activități accesibile misionarului ortodox și care prezintă anumite avantaje în a împărtăși mesajul credinței utilizatorilor internetului.

Complexitatea aspectelor pe care le implică această nouă tehnologie în viața oamenilor face ca lucrarea aceasta să fie doar un început și o provocare pentru studii și mai aprofundate asupra implicațiilor și a beneficiilor noii tehnologii asupra vieții creștinilor și a lucrării misionare din mediul virtual.

Bibliografie

Izvoare:

1. BIBLIA sau SFÂNTA SCRIPTURĂ, Ediție jubiliară a Sfântului Sinod, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a P.F. Părinte Teoctist, Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001.
2. SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE, „Scrieri”, Partea I, în *P.S.B.* vol.15, E.I.B.M.B.O.R., București, 1987.
3. SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, „Scrieri exegetice”, în *P.S.B.* vol. 30, E.I.B.M.B.O.R., București, 1998.
4. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, „Răspunsuri către Talasie”, în *Filocalia sfințelor nevoițe ale desăvârșirii*, vol. III, Editura Humanitas, București, 1999.
5. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Mistagogia*, trad. Pr. Dumitru STĂNILOAE, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000.
6. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, „Ambigua”, traducere din limba greacă, introducere și note de Pr. Dumitru STĂNILOAE, în *P.S.B.* 80, E.I.B.M.B.O.R., București, 1983.
7. SFÂNTUL NICOLAE CABASILĂ, *Despre viața în Hristos*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001.

Lucrări:

8. AIFTINCĂ, Marin, *Babilonul informației. Către o nouă ordine internațională în domeniul comunicării și informației*, Editura Politică, București, 1987
9. BEL, Pr. Valer, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană I. Premise Teologice*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004.
10. BEL, Pr. Valer, *Dogmă și propovăduire*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994.
11. BEL, Pr. Valer, *Misiune, parohie, pastorație*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2002.
12. BEL, Pr. Valer, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană II. Exigențe*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002.
13. BEL, Pr. Valer, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2010.
14. BEL, Pr. Valer, *Teologie și Biserică*, Presa Universitară Clujeană, 2008.
15. BEL, Pr. Valer, *Unitatea Bisericii în teologia contemporană*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2003.
16. BLACKMORE, Vernon, *Using your church web site for evangelism*, Cambridge: Grove, 2001.
17. BOSCH, David Jacobus, *Transforming Mission. Paradigm Shifts in Theology of Mission*, Orbis Book, New-York, 20th Anniversary Edition, 2011.
18. BOSCH, David Jacobus, *Witness to the world. The Christian mission in theological perspective*, MMS/John Knox Press, 1980.
19. BRASHER, Brenda E., *Give me that online religion*, New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press; London: Eurospan, 2004.
20. BRETON, Philippe, *Cultul internetului. O amenintare pentru legatura sociala?*, Editura C.N.I. Coresi S.A., Bucuresti, 2001.
21. BRIA, Pr. Ion (ed), *Go forth in Peace. Orthodox Perspective on Mision*, WCC Mission Series No. 7, Geneva, 1986.
22. BRIA, Pr. Ion, *Curs de teologie și practică misionară ortodoxă*, Geneva, 1982.
23. BRIA, Pr. Ion, *Destinul Ortodoxiei*, E.I.B.M.B.O.R., București, 1989.
24. BRIA, Pr. Ion, *Destinul Ortodoxiei*, Ed. IBMBOR, București, 1989
25. BRIA, Pr. Ion, *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994

26. BRIA, Pr. Ion, *Go Forth in Peace. Orthodox Perspectives on Mission*, World Council of Churches Publications, Geneva, 1986.
27. BRIA, Pr. Ion, *Liturghia după Liturghie. O tipologie a misiunii apostolice și a mărturiei creștine azi*, Editura Athena, București, 1996.
28. CAMPBELL, Heidi A., *When religion meets new media: media, religion and culture*, London: Routledge, 2007.
29. CAMPBELL, Heidi, *Exploring Religious Community Online: We are One in the Network*, Peter Lang Publishing, New-York, 2005.
30. CARR, Nicholas, *Superficialii: efectele internetului asupra creierului uman*, Publica, București, 2012.
31. CIOBOTEA, †Daniel, *Confessing the Truth in Love. Orthodox Perspectives on Life, Mission and Unity*, Trinitas, Iasi, 2001.
32. CLOUGH, David *Unweaving the web: beginning to think theologically about the internet*, Cambridge: Grove Books, 2002.
33. COBB, Jennifer J., *Cybergrace: the search for God in the digital world*, New York: Crown, 1998.
34. CONSTANTINESCU, Mihaela, *Post/postmodernismul: Cultura divertismentului*, Editura Univers enciclopedic, Bucuresti, 2001.
35. COWAN, Douglas E., *Cyberhenge: modern Pagans on the internet*, New York; London: Routledge, 2005.
36. DAWSON, Lorne L. and COWAN, Douglas E. (eds.), *Religion online: finding faith on the internet*, New York: Routledge, 2004.
37. DERTOUZOS, Michael, *Ce va fi: Cum vom trăi în lumea nouă a informației*, Editura Tehnică, București, 2000.
38. DESEILLE, Placide, *Nostalgia Ortodoxiei*, Editura Anastasia, 2005.
39. DIXON, Patrick, *Cyber church: Christianity and the Internet*, Eastbourne: Kingsway, 1997.
40. EVDOKIMOV, Paul, *Taina iubirii*, București, 1994.
41. GALERIU, Pr. Constantin, *Jertfă și răscumpărare*, Editura Harisma, București, 1991.
42. GEORGE, Susan Ella, *Religion and technology in the 21st century: faith in the e-world*, Hershey, PA: Information Science Pub., 2006.

43. GHIU, Bogdan, *Ochiul de sticlă*, Editura All Educațional S.A., Timișoara, 1997
44. GIBSON, William, *Neuromantul*, Editura Cristian Plus, 1986
45. HADDON, Jeffrey K., COWAN, Douglas E. (eds.), *Religion on the internet: research prospects and promises*, Amsterdam, London: JAI, 2000.
46. HØJSGAARD, Morten T., WARBURG, Margit (eds.), *Religion and cyberspace*, London: Routledge, 2005.
47. HUIZINGA, Johan, *Homo ludens*, Editura Humanitas, București, 1998
48. ICĂ, Ioan jr.; MARANI, Germano, *Gândirea socială a Bisericii*, Editura Deisis, Sibiu, 2002.
49. KARAFLOGKA, Anastasia, *@-religion: a critical appraisal of religious discourse on the World Wide Web*, London: Equinox, 2006.
50. LARCHET, Jean Claude, *Captivi în internet*, Editura Sophia, București, 2016.
51. LARCHET, Jean-Claude, *Terapeutică bolilor spirituale*, trad. Marinela BOJIN, Sofia, București, 2001.
52. LEVINSON, Paul, *McLuhan în era digitală. Ghid al mileniului informațiilor*, Editura Librom Antet SRL, 2001.
53. LIPOVETSKY, Gilles, *Amurgul datoriei. Etica nedureroasă a noilor timpuri democratice*, traducere și prefață de Victor-Dinu VLĂDULESCU, Babel, București, 1996.
54. LORENZ, Konrad, *Cele opt păcate capitale ale omenirii civilizate*, Editura Humanitas, București, 2001
55. LOSSKY, Vladimir, *Introducere în Teologia Ortodoxă*, Editura Enciclopedică, București, 1993.
56. MARION, Jean-Luc, *Crucea vizibilului*, Editura Deisis, Sibiu, 2000.
57. MAYER, Jean-François, *internet et Religion*, colecția RELIGIOSCOPE, Fribourg 2008.
58. MCLUHAN, Marshall, *Galaxia Gutenberg. Omul și era tiparului*, Editura Politică, București, 1975.
59. MÎȚU, Bogdan, CRIȘU, Dan, *internet & World Wide Web*, Editura Tehnică, București, 2000.
60. NELLAS, Panayotis, *Omul animal îndumnezeit*, Editura Deisis, Sibiu, 1996.
61. PETCU, Marian, *Sociologia mass-media*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002.

62. PETRARU, Pr. Gheorghe, *Misiologie ortodoxă. I. Revelația divină și misiunea Bisericii*, Editura Panfilius, Iași, 2002.
63. PETRARU, Pr. Gheorghe, *Ortodoxie și prozelitism*, Trinitas, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, 2000.
64. PETRARU, Pr. Gheorghe, *Teologie Fundamentală și Misionară. Ecumenism*, Ed. Performantica, Iași, 2006.
65. POPA, Gheorghe-Cristian, *Preotul – misionar în areopagul mediatic. Mijloace moderne de comunicare în pastorația ortodoxă*, Editura Cuvântul Vieții, București, 2013.
66. POPESCU, Pr. Dumitru, *Hristos, Biserică, Societate*, E.I.B.M.B.O.R., București, 1998.
67. POPESCU, Teodor M., *Biserica mărturisitoare*, Editura Credința noastră, București, 1995.
68. POPESCU, Teodor M., *Misiunea Bisericii într-o lume secularizată*, Editura Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, București, 2004.
69. POPESCU, Teodor M., *Teologie și Cultura*, E.I.B.M.B.O.R., București, 1993.
70. SCHMEMANN, Alexander, *Biserică, lume, misiune*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2006.
71. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1987.
72. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, Ediția a II-a, Editura Omniscop, Craiova, 1993.
73. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, vol. I, București, 1978.
74. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, vol. II, București, 2003.
75. STOVER, Mark (ed.), *Theological librarians and the internet: implications for practice*, Binghamton, NY : Haworth Information Press, 2001.
76. STRATFORD, Tim, *Liturgy and technology*, Cambridge: Grove Books, 1999
77. TEȘU, Pr. Ioan Cristinel, *Omul-Taină Teologică*, Editura Christiana, București, 2002
78. VIDICAN-MANCI, Pr. Liviu, *Propovăduirea Evangheliei în era digitală*, Presa Universitară Clujeană, 2020.

79. WERTHEIM, Margaret, *Pearly gates of cyberspace: a history of space from Dante to the internet*, London: Virago, 2000.

80. YANNOULATOS, †Anastasios, *Ortodoxia și problemele lumii contemporane*, Editura Bizantină, București, 2003.

81. ZALESKI, Jeff, *The soul of cyberspace: how new technology is changing our spiritual lives*, San Francisco: HarperEdge, 1997.

82. ZOLLER, Wolfgang, *Când imaginea suprimă cuvântul*, Editura Agape, 1998.

Studii:

83. *** „Manifestul tehnorealist”, în *Secolul 20*, Nr. 4-9 / 2000.

84. BĂLAN, †Nicolae, „Despre cibernetică”, în *Mitropolia Ardealului*, nr. 9 -19/1960.

85. ANDREESCU, Liviu, „Intelectualii față în față cu Revoluția Digitală”, în *Secolul 20*, Nr. 4-9 / 2000.

86. BEL, Pr. Valer, „Missio Dei”, în *Misiunea Bisericii în Sfânta Scriptură și în Biserică*, CHIRILĂ, Pr. Ioan (coord.), Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2006

87. BEL, Pr. Valer, „Misiunea socială a Bisericii în contextul globalizării”, în *Biserică și multiculturalitate în Europa sfârșitului de mileniu*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2001, pp. 43-77.

88. BEL, Pr. Valer, „Participarea mirenilor la misiunea Bisericii”, în *Studia UBB*, anul XLVI (2001), nr. 1-2.

89. BRIA, Pr. Ion, „Biserica și Liturghia”, în *Ortodoxia XXXIV*, (1982), nr. 2, p. 481-491.

90. BRIA, Pr. Ion, „Dimensiunea hristologică a iconomiei mântuirii”, în *Ortodoxia*, 35 (1983), p. 236-244

91. CLEMENT, Olivier, „A mărturisi într-o societate secularizată”, în *Contacts*, nr. 144/1988.

92. COMAN, Pr. Constantin, „Duhul misionar al Ortodoxiei”, în vol. *Biserica în misiune. Patriarhia Română la ceas aniversar*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2005.

93. DĂIANU, Daniel, „Cât de nouă este <<noua economie>>?” în *Secolul 20*, Nr. 4-9 / 2000.

94. ERETESCU, Constantin, „Civilizația umbrelor”, în *Secolul 20*, Nr. 4-9 / 2000.

95. FLORESCU, Pr. Marius, „Misiunea Bisericii astăzi”, în *Învierea*, publicație editată de Arhiepiscopia Ortodoxă Română a Timișoarei, anul XX, nr. 19 (469), 2009
96. GAURON, Andre, „Era numerică”, în *Lettre Internationales*, Ediția română, primăvara, 1996.
97. HIMCINSCHI, Pr. Mihai, „Secularizarea - o problemă contemporană”, în *Revista Teologică*, 93 (2011), nr. 2, p. 121-132
98. ICĂ jr., arhid. Ioan I., „Provocarea globalizării: mutația umanului”, în *Biserică și multiculturalitate în Europa sfârșitului de mileniu*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca 2001.
99. KUHNS, William, „Cartea izvoarelor lui McLuhan”, în *Mass-media sau mediul invizibil*, Editura Nemira, București, 1997.
100. KUNDERA, Milan, „Încetineala”, în *Lettre Internationales*, Ediția română, primăvara 1996.
101. MANOLESCU, Ion, „Literatura în matrice”, în *Secolul 20*, nr. 4-9/2000.
102. MCLUHAN, Marshall, „Înțelegerea mijloacelor”, în *Mass-media sau mediul invizibil*, Editura Nemira, București, 1997.
103. ORLANDA, Irina, „Dependența de Internet, o nouă tulburare psihică? (Un model al psihopatologiei dependenței de Internet în patru factori)”, în *Ziua*, 30 noiembrie, 2002.
104. PENROSE, Roger, „De ce este nevoie de o nouă fizică pentru înțelegerea minții”, în *Ce este viața? Următorii 50 ani. Speculații privind viitorul biologiei*, Michael P. MURPHY și Luke J. O'NEILL (coord.), Editura Tehnică, București, 1999.
105. POPESCU, Teodor M., „Transfigurare și secularizare. Misiunea Bisericii într-o lume secularizată”, în *Studii Teologice*, seria a II-a, anul XLVI, nr. 1-3, ianuarie-aprilie 1994, pag. 35-42.
106. SĂSĂRMAN, Gheorghe, „O feerie cu vocație apocaliptică”, în *Secolul 20*, nr. 4-9/2000.
107. SIMA, Pr. Gheorghe, „Om trupesc și om duhovnicesc”, în *Studii Teologice*, nr. 3-4/2001.
108. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, „Comunitate prin iubire”, în *Ortodoxia*, an. XV, 1963, nr. 1, pp. 52-70.
109. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, „Locașul bisericesc propriu-zis, cerul pe pământ sau centrul liturgic al creației”, în *Mitropolia Banatului*, an. XXXI, 1981, nr.4-6, pp.277-307.

110. VASSILIADIS, Petros, „Theological foundations of mission: An orthodox perspective”, în Petros VASSILIADIS (ed), *Orthodox Perspectives on Mission*, Regnum Edinburgh Centenary Series, vol. 17, Oxford, 2013.

111. YANNOULATOS, †Anastasios, „Misiune la modul lui Hristos: „Facă-se voia Ta!”, Raport introductiv la cea de-a X-a Conferință Mondială a mișcării „Misiune și Evanghelizare, San Antonio (Texas)” 22 mai – 1 iunie 1990, trad. pr. Ioan ICĂ, în *Revista Teologică*, an I, 1991, nr. 3, pp. 87-96.

Surse online:

112.***, *Morala și Internetul*, document al Consiliului pontifical, https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/pccs/documents/rc_pc_pccs_doc_20020228_ethics-internet_en.html, 10.06.2018

113. ANN, Weinstone, *Welcome To The Pharmacy: Addiction, Transcendence and Virtual Reality*, <http://muse.jhu.edu/journals/diacritics/v027/27.3weinstone.html>, 11.09.2020

114. BAUWENS, Michel, *The Spiritual Cyborg*, https://www.cybersociology.com/files/7_erikdavis_html.html, 15.03.2021

115. BOUWENS, Michael, ROSSI, Father Vincent, *Religion Online and Tehno-Spiritualism. Dialogue on the Ciber-Sacred and the Relationship Between Tehnological and Spiritual Developement*, https://www.cybersociology.com/files/7_bauwensrossi.html, 16.10.2020

116. CACCAMO, James, *Let Me Put It Another Way: Communication Technology and the Shape of the Liturgy*, în „Liturgy”, 28 (3), 7–16, 2013, https://www.academia.edu/4511582/Let_Me_Put_It_Another_Way_Communication_Technology_and_the_Shape_of_the_Liturgy, 19.01.2021

117. MCDONALD, Hugh, *Ascetism and the electronic media. Technophilia and technophobia in the perspective of Christian philosophy*, http://projects.chass.utoronto.ca/mcluhan-studies/v1_iss4/1_4art3.htm, 13.11.2020

118. NISTEA, Pr. Iulian, *Internetul: tendințe, pastorație*, <https://www.nistea.com/blog/2011/09/19/internetul-tendinte-si-pastoratie/>, 08.02.2021

119. PAUL AL II-LEA, Papa Ioan, *Internet: A New Forum for Proclaiming the Gospel*, mesaj cu ocazia celei de-a XXXVI-a aniversări a Zilei Mondiale a Comunicațiilor,

https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/communications/documents/hf_jp-ii_mes_20020122_world-communications-day.html, 10.06.2018.

120.POP, Pr. Ionuț-Marcel, *Fenomenul internet. O abordare religios-morală*, https://www.nistea.com/media/internet/pop_internet/cuprins.htm, 20.02.2021

121.SULER, John, „The Basic Psychological Features of Cyberspace”, în *Psychology of Cyberspace*, <http://truecenterpublishing.com/psycyber/psycyber.html>, 10.01.2021

122. SULER, John, „The Desinhibition Effect”, în *Psychology of Cyberspace*, <http://truecenterpublishing.com/psycyber/psycyber.html>, 10.01.2021

123.SULER, John, „To Get What You Need. Healthy And Patological Internet Use”, în *Psychology of Cyberspace*, <http://truecenterpublishing.com/psycyber/psycyber.html>, 10.01.2021

124.TAYLOR, James, *Editing for the Electronic Age*, http://projects.chass.utoronto.ca/mcluhan-studies/v1_iss2/1_2art3.htm, 10.06.2019

YANNOULATOS, †Anastasios, *Scopul și motivul misiunii*, în „Porunca iubirii”, <https://porunca iubirii.agaton.ro/articol/74/scopul-%C5%9Fi-motivul-misiunii-merg%C3%A2nd-%C3%AEnv%C4%83%C5%A3a%C5%A3i-toate-neamurile>, 20.02.2021